

تحلیل وضعیت سرمایه اجتماعی در سکونتگاه‌های شهری

میان‌اندازه مطالعه موردی: شهر بناب

علی مجنوننی توتاخانه^۱

مدرس گروه مهندسی معماری دانشگاه بناب، بناب، ایران

مجتبی مفرح بناب

عضو هیأت علمی گروه مهندسی معماری دانشگاه بناب

شیمای حامدوران

دانشجوی کارشناسی مهندسی معماری دانشگاه بناب

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۶/۶/۶

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۳/۱

چکیده

وجود سرمایه‌های اجتماعی کلید تداوم حیات شهروندی است و فقدان سرمایه اجتماعی مانع اساسی در شکل‌گیری بستری مبتنی بر مدیریت شهری توانمند، پاسخ‌گو و کارآمد محسوب می‌شود. در این راستا پژوهش حاضر، با هدف اصلی ارزیابی و اولویت‌بندی میزان سرمایه اجتماعی در نواحی یازده‌گانه شهر بناب صورت پذیرفته است. نوع تحقق‌کاربردی بوده، روش بررسی آن توصیفی - تحلیلی است. بر این اساس، جامعه مورد مطالعه در این پژوهش ۸۴۶۵۴ نفر ساکن در ۱۱ ناحیه اصلی شهر بناب بوده است. جمع‌آوری داده‌ها از طریق پرسشنامه بوده که با استفاده از فرمول کوکران حجم نمونه ۵۰۰ نفر و به روش تصادفی ساده طبقه‌بندی انتخاب شده است. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از مدل‌های AHP و TOPSIS و GIS صورت گرفته است. نتایج حاصل از پیاده‌سازی گام‌های مختلف مدل تاپسیس نشان می‌دهد که به جهت سطح‌بندی وضعیت سرمایه اجتماعی در نواحی یازده‌گانه بناب تفاوت آشکار وجود دارد. بر اساس نتایج پژوهش نواحی زرگران، داش کورپی، کوچه قم، مهرآباد و خانم باغی که از نظر طبقات اجتماعی و اقتصادی و کالبدی در سطح بالاتری قرار دارد، نسبت به سایر نواحی دارای وضعیت مطلوب‌تری هستند. همچنین نواحی گزاوشت (با ضریب ۰/۳۶۸۵)، تنگه کوچه غربی (با ضریب ۰/۳۶۸۹) و تنگه کوچه شرقی (با ضریب ۰/۳۸۷۷) از کمترین میزان سطح سرمایه اجتماعی برخوردار است و در این نواحی شاخص‌های امنیت و اعتماد در حد پایین قرار دارد، لذا ارائه طرح‌های امنیتی و گسترش نظارت بر این نواحی، تبلیغات و فرهنگ‌سازی در جهت ارتقای سطح اعتماد و مشارکت عمومی می‌تواند از جمله این راهکارها باشد.

واژگان کلیدی: سرمایه اجتماعی، شهرهای میان‌اندازه، فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی، بناب.

مقدمه

مفهوم سرمایه اجتماعی مفهومی پیچیده، چندوجهی و بین‌رشته‌ای است. سرمایه اجتماعی را اغلب شبکه‌ای از ارزش‌ها و هنجارها به حساب می‌آورند. از زمان طرح این مفهوم تاکنون تحقیقات زیادی درباره‌ی آن صورت گرفته است و تأثیر سرمایه اجتماعی در کاهش مسائل اجتماعی و افزایش سلامت روان، کاهش جرائم، افزایش پیوندهای اجتماعی، ایجاد شبکه‌های حمایتی برای اعضاء خانواده، کاهش مصرف مواد مخدر، کاهش خشونت خانوادگی، افزایش فعالیت‌های بهداشتی، کاهش احتمال ترک تحصیل نوجوانان، کاهش میزان خودکشی، کاهش کودک‌آزاری و افزایش تسهیل در جریان و پردازش اطلاعات مورد بررسی قرار گرفته است (بهزاد، ۱۳۸۱: ۴۵). از حدود دو دهه گذشته در قلمرو اجتماعی مورد پذیرش فزاینده‌ای قرار گرفته است و در حال حاضر به عنوان یکی از موارد مهم در توسعه یافتگی مطرح می‌باشد (مرکز ملی آمایش، ۱۳۸۵: ۷۹). تا چند سال اخیر سه نوع سرمایه که به طور متداول در تحلیل‌های اقتصادی تحت عنوان سرمایه فیزیکی یا تولیدی، سرمایه طبیعی و سرمایه انسانی از آن‌ها نام برده می‌شد، ولی اکنون نوع چهارمی با عنوان سرمایه اجتماعی به آن اضافه شده است (صیدایی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۸۹). در واقع وجود سرمایه اجتماعی کلید استقرار جامعه مدنی و حیات شهروندی است و فقدان سرمایه اجتماعی مانع اساسی بر تأسیس و استقرار آن است. جوامعی که این نوع از سرمایه را دارند، بستر مناسبی برای شکل‌گیری جامعه مدنی توانمند و پاسخگو را فراهم می‌سازند و نهادهای مدنی دموکراتیک نیز در چنین فضایی رشد می‌کنند. انباشت سرمایه اجتماعی از اقتدارگرایی و تفکرات آمرانه، فرصت‌طلبی، بی‌اعتمادی، حس بدبینی و... جلوگیری می‌کند (حاجی‌پور، ۱۳۸۵: ۴۳-۴۴). در مقیاس ناحیه‌ای و محله‌ای، سرمایه اجتماعی شامل منابعی است که از طریق حضور بالایی از اعتماد، عمل و کنش متقابل، هنجارهای مشترک رفتاری، تعهدات و التزامات و تعلقات مشترک، شبکه‌های رسمی و غیررسمی و کانال‌های مؤثر اطلاعات به وجود می‌آید. این سرمایه ممکن است به وسیله افراد و گروه‌ها به منظور تسهیل در خدمات‌رسانی به اجتماع مورد استفاده قرار گیرد (Key, 2005: 162).

شهر بناب به عنوان یکی از شهرهای کشور، به دلیل ویژگی‌های خاص خود از این مسائل و معضلات شهری مستثنا نبوده است. در کنار بافت‌های فرسوده متعدد که در سطح این شهر وجود دارد وجود خرده‌فرهنگ‌ها و سنخ فرهنگی متنوع به دلیل مهاجرت، نظارت از بالا و مشارکت از پایین (مشارکت مردم محور) را می‌طلبد که این مشارکت می‌تواند باعث کاهش مشکلات و مسائل شهری گردد که می‌بایست با توجه به منابع و ظرفیت‌های اجتماعی در قالب سرمایه‌های اجتماعی انجام پذیرد. استفاده از سرمایه اجتماعی افراد، می‌تواند راه‌حل مناسب و مؤثری جهت حل مسائل از جمله کاهش جرم و افزایش غیررسمی کنترل اجتماعی و درک متقابل شهروندان و مسئولین شهر گردد. پس در درجه اول شناخت سرمایه اجتماعی در سطح نواحی شهری به منظور نگرشی جامع بر این مسئله ضروری به نظر می‌رسد. در این راستا، تحقیق حاضر بر آن است تا با مرور اجمالی بر ادبیات سرمایه اجتماعی و شناسایی مؤلفه‌های اصلی آن ضمن معرفی چارچوبی مناسب جهت انتخاب شاخص‌ها با یک رویکرد نظام‌اند و یکپارچه به ارزیابی و اولویت‌بندی میزان سرمایه اجتماعی در نواحی شهر بناب پردازد؛ بنابراین با توجه به طرح مسئله صورت گرفته می‌توان گفت که سؤال اصلی این پژوهش عبارت است از اینکه وضعیت سرمایه اجتماعی در نواحی شهری بناب به چه صورت است؟

پژوهش حاضر از نوع تحقیق کاربردی و رویکرد حاکم بر فضای تحقیق توصیفی - تحلیلی می‌باشد؛ در این تحقیق روش گردآوری داده‌ها برای پاسخگویی علمی به سؤالات پژوهش در محدوده مورد مطالعه، به دو صورت اسنادی (داده‌های ثانویه) و پیمایشی (داده‌های اولیه) و ابزار مورد استفاده در روش پیمایشی پرسش‌نامه و مصاحبه بوده است. در پژوهش حاضر، جامعه آماری همه افراد ساکن ۱۱ ناحیه‌ی اصلی شهر بناب می‌باشند. با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده و بر اساس فرمول کوکران، تعداد نمونه مناسب برای پژوهش ۳۸۲ نفر به دست آمد که به منظور دستیابی به نتایج واقعی و همچنین با توجه به اینکه این پژوهش برگرفته از یک طرح تحقیقاتی است، تعداد پرسشنامه به ۵۰۰ عدد افزایش یافت. نحوه‌ی انتخاب افراد در هر منطقه بدین صورت بود که به تعداد افراد بالای ۱۵ سال ساکن شهر بناب شماره انتخاب شده و سپس به صورت تصادفی ۵۰۰ شماره انتخاب و بر اساس لیست کد پستی اداره پست کد پست‌های مربوط به شماره‌های انتخاب شده استخراج و پرسشنامه توزیع گردید. روایی صوری^۱ پرسش‌نامه توسط پانل متخصصان^۲ مورد تأیید قرار گرفت. مطالعه راهنما^۳ در منطقه مشابه جامعه آماری با تعداد ۳۰ پرسش‌نامه صورت گرفت و داده‌های کسب شده و استفاده از فرمول ویژه آلفا کرونباخ در نرم‌افزار SPSS، پایایی^۴ بخش‌های مختلف پژوهش بیش از ۰/۸۹۶ به دست آمد که نشان از پایداری درونی قابل قبول بین گویه‌ها و ارتباط و پیوستگی بین عناصر و معناداری مقیاس سرمایه اجتماعی بوده است. در نهایت از روی نتایج به دست آمده از پرسشنامه و با استفاده از مدل «AHP» و «TOPSIS» به سنجش و اندازه‌گیری میزان سرمایه اجتماعی در نواحی مختلف شهر بناب اقدام شد. در این میان عملیات آماری و داده‌پردازی با استفاده از بسته نرم‌افزاری SPSS و Excel صورت گرفته و از نرم‌افزار GIS نیز برای نمایش نتیجه داده‌ها به صورت تصویری استفاده شده است. ساختار کلی مدل‌های مورد استفاده به شرح ذیل است:

در بررسی انجام گرفته در این پژوهش برای عملیاتی کردن مفهوم سرمایه اجتماعی سعی شده است این مفهوم کالبدشکافی و عناصر و اجزای آن به درستی تشریح گردد. در این تحقیق با در نظر گرفتن چارچوب‌های مورد نظر و با مطالعه ادبیات تحقیق عواملی که سرمایه اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهند شاخص‌های نشان داده شده در شکل ۲ به عنوان چارچوب مورد نظر انتخاب شد. این چارچوب مسلماً نمایانگر تمامی عوامل مؤثر در سرمایه اجتماعی نمی‌باشند اما می‌توان اکثر عوامل را در قالب آن قرار داد.

سؤالات

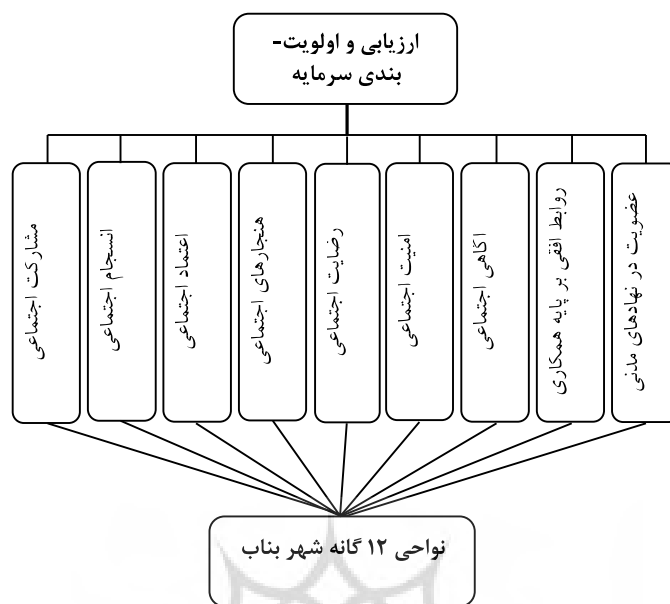
- ۱- وضعیت سرمایه اجتماعی در محلات شهری بناب به چه صورت است؟
- ۲- مهم‌ترین متغیرهای اثرگذار در سرمایه اجتماعی شهر بناب کدام‌ها هستند؟
- ۳- راهکارهای عملی بهبود وضعیت سرمایه اجتماعی در محلات شهری بناب چیست؟

فرضیات

- بین مناطق شهری بناب از نظر وضعیت سرمایه‌ی اجتماعی اختلاف معناداری وجود دارد؛

1 - Face Validity
2 - Panel of Expert
3 - Pilot study
4 - Reliability

- میزان اثرگذاری متغیرهای سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق مختلف شهر بناب متفاوت می‌باشد؛

شکل ۱: شاخص‌های مطرح در فرآیند پژوهش، مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۶

پیشینه

سعادت (۱۳۸۷) در پژوهشی با عنوان «برآورد روند سرمایه اجتماعی در ایران را با استفاده از روش فازی» سری‌های زمانی سرمایه‌ی اجتماعی در ایران را مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار داد. نتایج نشان داد که سرمایه اجتماعی دارای نوسانات متعددی طی دوره مورد نظر است. این نوسانات ناشی از مسائل سیاسی، تاریخی و فرهنگی است. صفدری و همکاران (۱۳۸۸)، در پژوهش خود با عنوان سرمایه اجتماعی و توسعه مالی را با استفاده از تکنیک جمعی‌گریگوری - هانسن و یوهانسن - جوسیلیوس در اقتصاد ایران در بازه زمانی (۱۳۸۵-۱۳۵۰) با استفاده از تکنیک تصمیم‌گیری دسته‌جمعی اقدام به بررسی توسعه مالی و توسعه سرمایه‌ی اجتماعی در بلندمدت نموده و به این نتیجه رسیدند که تورم زیاد، مخدوش شدن حقوق مالکیت و نزول سرمایه‌ی اجتماعی مهم‌ترین موانع توسعه مالی ایران هستند. نوغانی و همکاران (۱۳۸۹)، با استفاده از روش تحقیق پیمایشی و در تحقیقی با عنوان «کیفیت زندگی شهروندان و رابطه آن با سرمایه اجتماعی در شهر مشهد اقدام به بررسی کیفیت زندگی عینی و ذهنی شهروندان نموده و به این نتیجه رسیدند که سرمایه اجتماعی در تبیین متغیر کیفیت زندگی بیش از درآمد و تحصیلات دارای اهمیت است، همچنین یافته‌های پژوهش آن‌ها حاکی از این است که میزان تأثیرگذاری متغیر درآمد بر کیفیت زندگی ذهنی و میزان تأثیرگذاری سرمایه اجتماعی بر کیفیت زندگی عینی بیش از سایر متغیرها بوده است. پژوهش «بررسی شاخص‌های اصلی سرمایه اجتماعی و مطالعه میدانی در مناطق شهری استان خراسان جنوبی» عنوان مقاله‌ای است که توسط سلمانی و همکاران (۱۳۸۹) انجام یافته و نتایج پژوهش حاکی از این است که از بین مؤلفه‌های مطرح، شاخص‌های مرتبط با تعامل اجتماعی بیشترین نقش را در توسعه شهری دارند. خمر و همکاران (۱۳۹۰)، در مطالعه‌ای تحت عنوان

«ارزیابی توزیع فضایی سرمایه اجتماعی در سطح مناطق شهری قوچان» با استفاده از روش پیمایشی اقدام به بررسی سرمایه‌ی اجتماعی نموده و به این نتیجه رسیدند که در دو عرصه خصوصی (روابط خویشاوندی، خانوادگی و...) و عرصه عمومی (مشارکت، اعتماد و...) تفاوت معنادار سرمایه اجتماعی در سطح شهر وجود دارد. قدرتی و همکاران (۱۳۹۰)، در مطالعه با عنوان «تحلیل سرمایه اجتماعی و باروری زنان در شهر سبزوار» با بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی به این نتیجه رسیدند که بین متغیرهایی مانند سطح تحصیلات، عضویت در گروه‌ها و محل زندگی و جایگاه شغلی با سطح باروری زنان ۲۰ الی ۵۰ ساله رابطه مثبتی وجود دارد.

لین^۱ (۲۰۰۱)، در پژوهشی با عنوان «سرمایه‌ی اجتماعی: ثنوری‌ها، ساختارهای اجتماعی و عملکردها» اقدام به بررسی سرمایه اجتماعی در میان مناطق شهری نموده و در بررسی خود نتایج حاصل از سرمایه اجتماعی را با عناوین نتایج سودمند (دارایی، قدرت، شهرت) و نتایج پرمعنا (سلامت جسمانی، روانی و رضایت از زندگی) طبقه‌بندی نموده و به این نتیجه رسیده است که بین سرمایه‌ی اجتماعی و میزان سلامت جسمانی و کیفیت زندگی شهروندان ارتباط مثبت و معناداری وجود دارد.

پومکاوا^۲ (۲۰۰۶) در پژوهشی با عنوان «رهبری، سرمایه اجتماعی و توسعه در تایلند» اقدام به بررسی نقش سرمایه اجتماعی در مدیریت شهری نموده و به این نتیجه دست یافته است که مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی از قبیل صداقت و همکاری به افزایش سطح مشارکت و توسعه مبتنی بر جامعه منجر می‌شود. پژوهش «پشتیبانی متقابل شهر و موفقیت کسب‌وکارهای کوچک» عنوان مقاله‌ای است که توسط یل کینی و همکاران^۳ (۱۹۹۹) انجام یافته است. نتایج این پژوهش حاکی از این است رابطه دو سویه بین سرمایه اجتماعی و توسعه فعالیت‌های کوچک مقیاس سکونتگاه‌های میانه اندام در ایالت آیوا وجود داشته است. بررسی پیشینه پژوهش حاکی از این است که تاکنون مطالعات متعددی توسط نویسندگان داخلی و خارجی نگاشته شده که اقدام به بررسی سرمایه‌ای اجتماعی نمودند. در رابطه با سرمایه‌ی اجتماعی و مؤلفه‌های آن می‌توان گفت که وابسته به شرایط مکانی و فضایی بوده و تحت تأثیر ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و حتی محیطی می‌باشد؛ بنابراین با توجه به این مسئله و به منظور بررسی دقیق نیازمند مطالعه جداگانه می‌باشد. علاوه بر این در مطالعه صورت گرفته پیشین اقدام به بررسی سرمایه‌ی اجتماعی در بخش یا منطقه‌ای از یک شهر نموده‌اند ولی در این پژوهش متغیرهای سرمایه‌ی اجتماعی در تمامی مناطق شهر میانه اندام مورد بررسی قرار گرفته تا با رویکرد جامع بتوان به نتیجه‌گیری بهتر دست یافت.

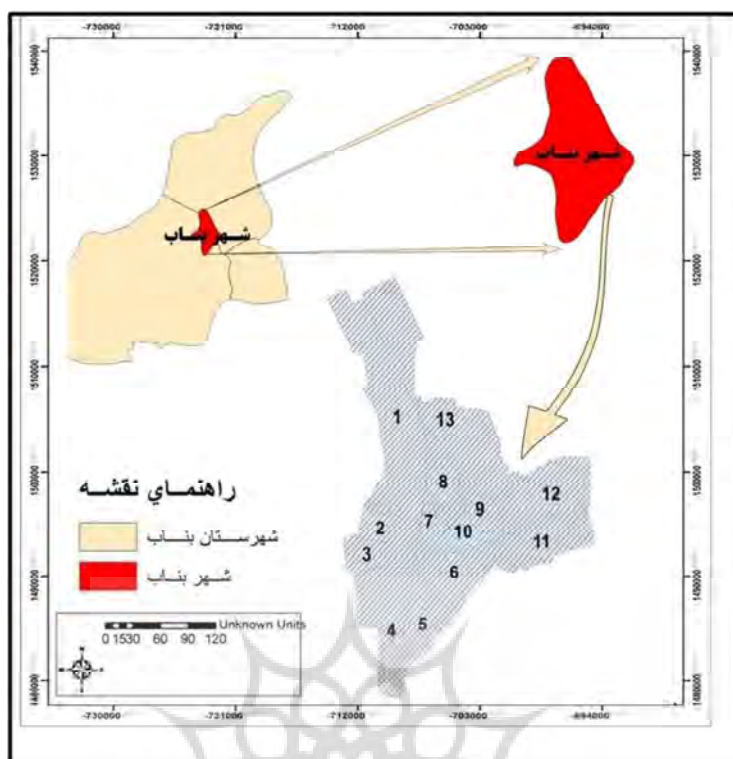
محدوده مورد مطالعه

شهر بناب واقع در قسمت جنوبی استان آذربایجان شرقی و مرکز شهرستان بناب است ارتفاع آن از سطح دریا ۱۲۹۰ متر است (خدائی، ۱۳۹۲: ۸۳). بر اساس آخرین نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن تعداد جمعیت آن از برابر با ۸۴۶۵۴ نفر برآورد شده است.

1 -Lin

2 - Poomkaew

3 -kenny et al

شکل ۲: موقعیت جغرافیایی شهر بناب

مبانی نظری

مفهوم سرمایه اجتماعی طور غیرمستقیم در نظریه‌های جامعه‌شناسان کلاسیک چون دو توکویل (۱۸۳۱) و سیس شت سال بعد در کار جامعه‌شناس فرانسوی امیل دورکیم (۱۹۳۳) مطرح شده است. این مفهوم را می‌توان در آثار بسیاری از جامعه‌شناسان کلاسیک در مفاهیمی از قبیل اعتماد، هم‌بستگی و انسجام اجتماعی، هنجارها و ارزش‌ها مشاهده کرد. این اصطلاح پیش از سال ۱۹۱۶ در مقاله‌ای توسط هانی فان از دانشگاه ویرجینیای غربی مطرح شد؛ اما نخستین بار در اثر کلاسیک جین جاکوب: مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی (۱۹۶۰) به کار رفته است، که در آن توضیح داده بود که شبکه‌های اجتماعی فشرده در محدوده‌های حومه قدیمی و مختلط شهری، صورتی از سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهند (Winter, 2007: 11). باید اضافه کرد که به دلیل استفاده از مفهوم سرمایه در سرمایه اجتماعی، نمی‌توان کارل مارکس را نیز نادیده گرفت (شیانی و موسوی، ۱۳۹۰: ۹۵).

این مفهوم به تدریج از دهه ۱۹۹۰ به این سو در رساله و مقالات دانشگاهی با کارهای افرادی چون جیمز کولمن، پیر بوردیو، رابرت پوتنام و فرانسیس فوکویاما افزایش یافت (Simerlla, 1998: 46). سرمایه اجتماعی، مانند شکل‌های دیگر سرمایه مولد است و دستیابی به هدف‌های معینی را که در نبود آن دست یافتنی نخواهد بود، امکان‌پذیر می‌سازد (کلمن، ۱۳۸۴: ۴۶۲). در واقع سرمایه اجتماعی از طریق ایجاد سازمان‌های اجتماعی بر پایه اعتماد، هنجارها و روابط

- 1 - James Coleman
- 2 - Pierre Bourdieu
- 3 - Robert Putnam
- 4 - Francis Fukuyama

شبکه‌ای شکل می‌گیرد که کارایی را از طریق تسهیل هماهنگی در اقدامات بهبود می‌بخشد و ظرفیت‌های افراد گروه‌ها را بر دست‌یابی به اهداف نهایی تسهیل می‌کند و بالعکس فقدان آن منجر به بروز محدودیت‌هایی در فرآیند توسعه در سطوح مختلف می‌شود (Khanh, 2011: 11)؛ به عبارت دیگر، امروزه سرمایه اجتماعی نقش بسیار مهم‌تری از سرمایه‌های فیزیکی و انسانی در سازمان‌ها و جوامع ایفا می‌کند و شبکه‌های روابط جمعی و گروهی، انسجام میان افراد و بین افراد و سازمان‌ها را برای افزایش اثربخشی فعالیت‌های توسعه‌ای را در بر می‌گیرد (فراهانی و همکاران، ۱۳۹۲:

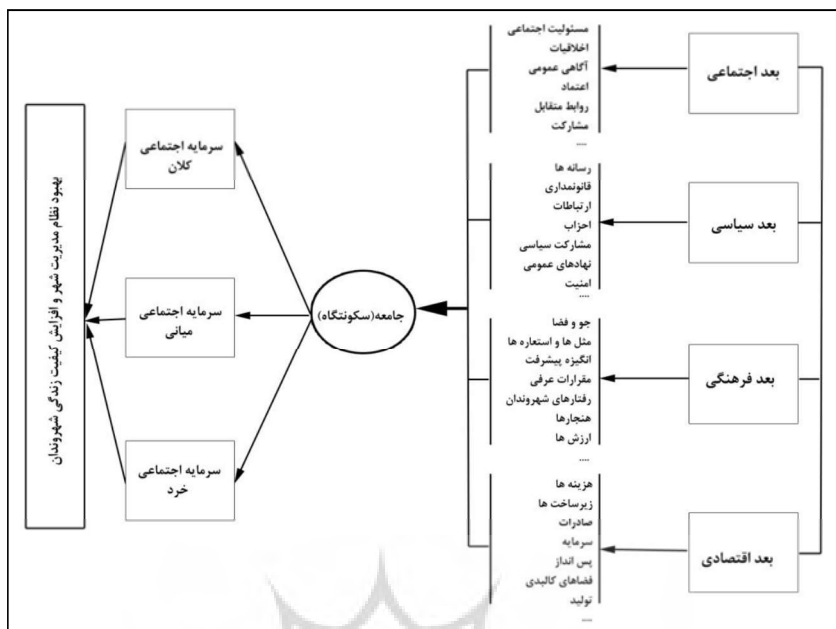
۳۰) بنابراین، سرمایه اجتماعی یک عامل کلیدی پنهان در توسعه و بهره‌وری عوامل تولید است (APO, 2006: 7). وستلند و همکاران با بررسی نقش عاملان بخش‌های عمومی و خصوصی تاثیرگذار در سرمایه اجتماعی در سطح محلی به این نتیجه رسیدند که ایجاد و تغییر در سرمایه اجتماعی فرآیندی زمان‌بر است و می‌تواند به توسعه پایدار شهری و بهبود مدیریت محلی کمک کند (Westlund et al. 2002: 3)؛ به عبارت دیگر به عقیده برخی از محققین مفهوم سرمایه اجتماعی می‌تواند در تشریح تفاوت‌های توسعه در داخل مناطق و بین مناطق بسیار تعیین کننده باشد (Shucksmith, 2000: 2010; Kajanoja and Simpura, 2000: 19). از طرف دیگر، به عقیده وستلند و بولتون، سرمایه اجتماعی در سطح خرد به سه طریق می‌تواند در توسعه محلی تاثیرگذار باشد (Westlund and Bolton, 2002: 79-80): ۱- تغییر جو و ارائه تصویری از پتانسیل‌های توسعه در محلات؛ ۲- تقویت روابط موجود در بین گروه‌های محلی و محیط فعالیت از طریق فراهم‌سازی اطلاعات؛ و ۳- ایجاد رابطه بین گروه‌های توسعه و تصمیم‌گیران (Field, 2003: 1)؛ بنابراین در مفهوم کلی «سرمایه اجتماعی حاصل انباشت منابع بالقوه و بالفعلی است که با مالکیت یک شبکه بادوام از روابط نهادینه شده است (فیروزآبادی، ۱۳۸۴: ۴۷). در زیر برخی از تعاریف، خواستگاه‌های نظری و متغیرهای سرمایه‌ی اجتماعی از منظر صاحب‌نظران ارائه شده است. جدول (۱)

جدول ۱: تعاریف سرمایه‌ی اجتماعی

نویسنده	تعریف	خواستگاه نظری	متغیرها
پی‌یر، بوردیو	مجموع منافع بالفعل و بالقوه که نصیب فرد یا گروه آن هم به علت داشتن شبکه‌ای پایدار از روابط اجتماعی کمابیش نهادینه شده می‌گردد و نشأت گرفته از آشنایی دوسویه است.	تعاون‌گرایان	ثبات، شبکه‌ها، ارتباطات
جیمز کلنن	سرمایه‌ی اجتماعی به وسیله کارکرد خودش تعریف شده است. آن یک موجودیت تنها نیست، بلکه تنوعی از موجودیت‌هاست با دو ویژگی مشترک: شکلی از ساختار اجتماعی و کنش‌های افراد که درون این ساختار هستند.	کارکردگرایان	نظام حمایتی، خانواده، مدرسه، سازمان‌های اقمی و عمودی، زیرساخت‌ها
رابرت پانتام	سرمایه‌ی اجتماعی استناد به جنبه‌های اجتماعی است مانند شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد، هماهنگی و همکاری برای نفع متقابل	جامعه‌شناسی سیاسی	زندگی اجتماعی، توزیع روزنامه، رأی دهندگان، اعضای کلوب، نهاد‌های عمومی و خصوصی، انسجام
مشارک گرانووتر	سرمایه‌ی اجتماعی شامل کنش‌های اقتصادی و اجتماعی شهروندان بوده که در شبکه‌های اجتماعی درج می‌شود.	ساختارگرایان	مدت ارتباط، احساس صمیمیت، کمیت خدمات، کیفیت خدمات، ناهنجاری
جان دارسون	سرمایه‌ی اجتماعی یا محتوایی از ارتباط‌های اجتماعی قطعی مطابق است - آن‌هایی که نگرش‌های اعتماد را با رابطه متقابل و همکاری ترکیب می‌کنند.	کمونیسم	اعتماد، رابطه متقابل، همکاری، گذشت، امنیت
دیورسد رابینسون	گروهی از منابع قابل دسترس برای افراد یا گروه‌هاست در حالی که به شبکه‌ای از آشنایی متقابل متعلق است. این شبکه یک ساختار اجتماعی است و دارای جنبه‌های ارتباطی، هنجارها و اعتماد بوده که ضامن همکاری و هماهنگی است	کاپیتالیسم	سرمایه، کیفیت زندگی، دسترسی به دانش، فرصت‌ها، ملاقات، کنش متقابل

(Milani, 2005: 19-20)

در نهایت با توجه با متغیرها و تعاریف مطرح شده در خصوص سرمایه اجتماعی در شهرهای میانه اندام، مدل مفهومی پژوهش به صورت زیر ترسیم شده است. شکل (۳)

شکل ۳: مدل مفهومی پژوهش، ترسیم: نگارندگان: ۱۳۹۶

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

همانطوری که گفته شد در پژوهش حاضر ۹ شاخص مختلف برای ارزیابی میزان سرمایه اجتماعی در ۱۱ ناحیه شهر بناب، مورد مطالعه قرار گرفتند: مرحله اول - استانداردسازی یا بی‌مقیاس سازی داده‌ها: در این مرحله پس از تشکیل ماتریس داده‌ها بر اساس m گزینه (۱۱ ناحیه) و n معیار (شاخص‌های مورد مطالعه) به منظور قابل مقایسه شدن مقیاس‌های مختلف اندازه‌گیری (به ازای شاخص‌های گوناگون) باید از بی‌مقیاس کردن استفاده نمود. جهت بی‌مقیاس سازی شاخص‌ها روش‌های مختلفی وجود دارد که در مطالعه حاضر از روش بی‌مقیاس سازی فازی استفاده شده است.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - \min(x_{ij})}{\max(x_{ij}) - \min(x_{ij})}$$

جدول ۲: داده‌های استانداردسازی شده به روش بی‌مقیاس سازی فازی

نواحی	مشارکت	اعتماد	آگاهی	رضایت	انسجام	تمایل به عضویت	هنجار	امنیت	میزان روابط افقی
۱	۰/۳۶۵	۰/۶۳۲	۰/۵۲۷	۰/۶۳۵	۰/۶۵۴	۰/۸۷	۰/۶۹۸	۱	۰/۴۷۸
۲	۰/۶۲۵	۰/۳۶۵	۱	۰/۳۲۱	۱	۱	۱	۰/۹۰۳	۰/۸۸۷
۳	۰/۵۴۴	۰/۳۲۱	۰/۵۴۱	۰/۱۱۷	۰/۷۴۱	۰/۸۴۳	۰/۷۴۱	۰/۷۴۲	۰/۹۳۳۲
۴	۰/۰۱۲	۰/۰۱۹	۰/۱۲۱	۰/۳۶۲	۰/۰۶۵	۰/۵۲۴	۱	۰/۰۳۳	۰/۰۵۲
۵	۰/۶۵۴	۰/۸۹۹	۰/۷۴۵	۱	۰/۵۴۱	۰/۹۳۳	۰/۳۶۵	۰/۳۶۲	۰/۴۷۸
۶	۰/۳۶۵	۰/۷۸۴	۰/۴۱۲	۰/۱۲۸	۰/۱۸۵	۰/۸۱۲	۰/۰۴۴	۰/۶۳۲	۰/۳۵۲
۷	۰/۴۷۱	۰/۱۳۲	۰/۸۷۸	۰/۴۷۱	۰/۳۶۹	۰/۷۸۵	۰/۳۶۵	۰/۶۵۲	۰/۶۹۶
۸	۰/۷۸۹	۰/۳۲۱	۰/۸۶۵	۰/۰۶۵	۰/۷۴۸	۰/۸۷۴	۰/۴۱۲	۰/۴۱۱	۰/۸۷۷
۹	۱	۰/۳۶۵	۰/۷۴۱	۰/۰۳۵	۰/۴۲۱	۰/۹۹۸	۰/۵۲۴	۰/۵۶۶	۱
۱۰	۰/۰۳۲	۰/۴۵۴	۰/۶۵۴	۰/۴۵۱	۰/۱۲۲	۰/۷۵۴	۰/۳۶۲	۰/۴۵۲	۰/۶۳۳
۱۱	۰/۵۴۲	۱	۰/۴۷۱	۰/۸۹۶	۰/۱۷۴	۰/۲۵۸	۰/۶۵۴	۰/۳۲۵	۰/۴۴

منبع: یافته‌های پژوهش

مرحله دو- ارزیابی اوزان شاخص‌ها: تعیین وزن شاخص‌های مختلف، امری مهم و اساسی در تصمیم‌گیری‌های چند شاخصه می‌باشد؛ که در این راستا روش‌های مختلفی ارائه شده است. وزن شاخص‌ها بیانگر میزان اهمیت نسبی آن‌ها در نواحی می‌باشد. برای تعیین وزن شاخص‌ها از تکنیک AHP استفاده شده است که در جدول ۳ نتایج آن آورده شده است.

جدول ۳: ارزش شاخص‌های زوجی نسبت به هم در ارتباط با سرمایه اجتماعی

شاخص‌ها	مشارکت	اعتماد	آگاهی	رضایت	انسجام	تمایل به عضویت	هنجار	امنیت	روابط افقی
مشارکت	۱	۱	۰/۲۵	۳	۳	۳	۳	۰/۵	۲
اعتماد	۱	۲	۲	۳	۲	۲	۳	۰/۲۵	۳
آگاهی	۳	۱	۴	۳	۲	۳	۳	۰/۵	۳
رضایت	۰/۳۳	۰/۲۵	۰/۳۳	۲	۰/۳۳	۰/۵	۰/۵	۰/۲	۰/۵
انسجام	۰/۵	۰/۵	۰/۳۳	۳	۱	۲	۱	۰/۳۳	۱
تمایل به عضویت	۰/۵	۰/۳۳	۰/۲۵	۲	۰/۵	۱	۱	۰/۵	۰/۵
هنجار	۰/۳۳	۰/۳۳	۰/۳۳	۳	۲	۲	۱	۰/۳۳	۱
امنیت	۲	۲	۲	۵	۳	۲	۳	۱	۳۱
روابط افقی	۰/۳۳	۰/۵	۰/۳۳	۴	۱	۳	۱	۰/۲۵	۲

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۴: اوزان تعیین شده برای هر شاخص

شاخص	مشارکت	اعتماد	آگاهی	رضایت	انسجام	تمایل به عضویت	هنجار	امنیت	روابط افقی	مجموع
وزن	۰/۱۳۰۵	۰/۱۵۷۱	۰/۱۶۳۵	۰/۰۳۶۹	۰/۰۸۶۹	۰/۰۵۴۱	۰/۰۶۳۳	۰/۲۲۸۸	۰/۰۷۸۹	۱

منبع: یافته‌های پژوهش

مکانیزمی که ساعتی برای بررسی ناسازگاری در قضاوت‌ها در نظر گرفته است، محاسبه ضریبی به نام ضریب ناسازگاری (I.R.) است که از تقسیم شاخص ناسازگاری (I.I.) به شاخص تصادفی بودن (R.I) حاصل می‌شود. چنانچه مقدار نسبت توافق (CR) از $0/1 \leq CR$ باشد، نشان‌دهنده این است که سازگاری لازم در قضاوت‌ها رعایت شده و در صورتی که این مقدار از $0/1$ بیشتر باشد در آن صورت بایستی تجدید نظر در قضاوت‌ها صورت گیرد (زبردست، ۱۳۸۰: ۱۹). شاخص تصادفی بودن با توجه به تعداد معیارها (n) از جدول زیر قابل استخراج است.

جدول ۵: شاخص تصادفی بودن

N	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵
RI	۰	۰/۵۱	۰/۷	۱/۱۳	۱/۲۲	۱/۰۳	۱/۱۱	۱/۲۴	۱/۳۵	۱/۱۲	۱/۴	۱/۰۶	۱/۴۴	۱/۶۱

محاسبه شاخص سازگاری CI:

$$CI = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1} = \frac{9.74 - 9}{9 - 1} = 0.76$$

محاسبه ضریب سازگاری CR:

$$CR = \frac{CI}{RI} = \frac{0.76}{1.45} = 0/066 < 0/1$$

در پژوهش حاضر مقدار نسبت توافق برابر $0/066$ برآورد شده است، یعنی سازگاری در قضاوت‌ها رعایت شده است.

مرحله سوم - یافتن ایده‌آل‌های مثبت و منفی: در این مرحله، بزرگ‌ترین مقدار هر شاخص به عنوان ایده‌آل مثبت (A^+) و کمترین مقدار هر شاخص، به عنوان ایده‌آل منفی (A^-) تعیین می‌شود.

$$A^+ = \{v_1^+, v_2^+, \dots, v_n^+\} = \{(\max_i v_{ij} | j \in J^+), (\min_i v_{ij} | j \in J^-) | i = 1, 2, \dots, m\}$$

$$A^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\} = \{(\min_i v_{ij} | j \in J^+), (\max_i v_{ij} | j \in J^-) | i = 1, 2, \dots, m\}$$

جدول ۶: جواب‌های ایده‌آل مثبت و منفی

	V_1^+	V_2^+	V_3^+	V_4^+	V_5^+	V_6^+	V_7^+	V_8^+	V_9^+
A^+	۰/۱۴۲۱	۰/۱۵۶۳	۰/۱۷۴۵	۰/۰۳۶۹	۰/۰۸۶۵	۰/۰۴۵۷	۰/۰۶۵۵	۰/۲۵۴۲	۰/۰۸۵۴
	V_1^-	V_2^-	V_3^-	V_4^-	V_5^-	V_6^-	V_7^-	V_8^-	V_9^-
A^-	۰/۰۰۱۱۵	۰/۰۰۰۳۶	۰/۰۲۴۱۵	۰/۰۰۱۷۹	۰/۰۰۳۶۸	۰/۰۱۰۰۸	۰/۰۰۳۲۱	۰/۰۰۵۶۳	۰/۰۰۲۵۷

منبع: یافته‌های پژوهش

مرحله چهارم - محاسبه‌ی اندازه‌ی جدایی: این مرحله، به کمک مرحله‌ی پنجم فاصله‌ی اقلیدسی هر یک از گزینه‌ها، از جواب‌های ایده‌آل مثبت و منفی مربوط به هر شاخص مسئله، محاسبه می‌گردد.

$$D_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^+)^2} \rightarrow i = 1, 2, \dots, m$$

$$D_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \rightarrow i = 1, 2, \dots, m$$

محاسبه‌ی نزدیکی نسبی A_i به راه‌حل ایده‌آل: این نزدیکی نسبی، به صورت رابطه زیر تعریف می‌شود

$$CL_i = \frac{D_i^-}{D_i^- + D_i^+} \rightarrow i = 1, 2, \dots, m; 0 \leq CL_i \leq 1$$

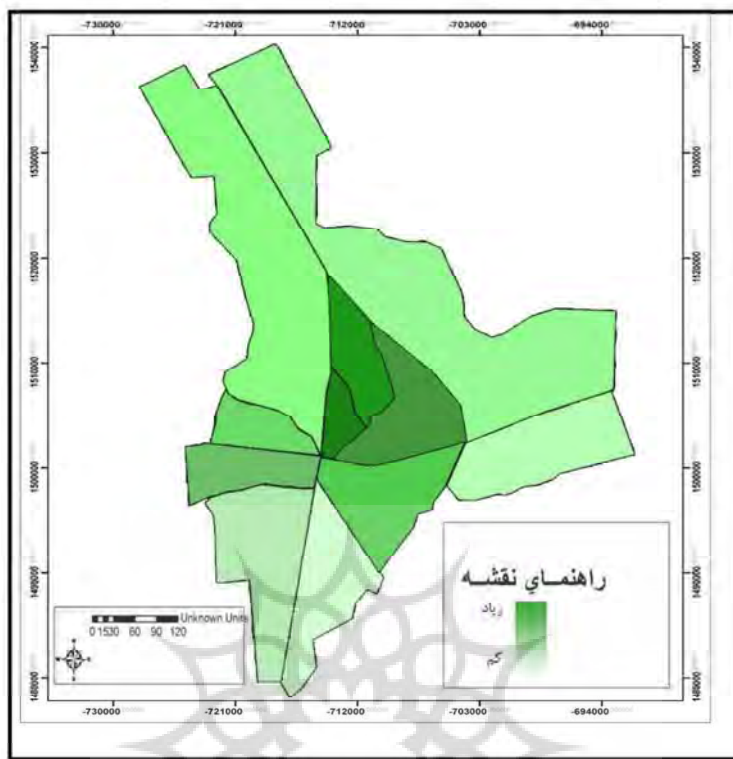
باید توجه داشت که مقدار CL_i همیشه بین صفر و یک خواهد بود (فرجی سبکبار و رضا علی، ۱۳۸۸، ص. ۷۶) بدین ترتیب همان‌طور که مشاهده می‌شود، نتایج مدل تاپسیس بر اساس وزن‌های محاسبه شده (جدول ۷) نشان می‌دهد که در بین زرگران، داش کوری و کوچه قم در رتبه‌های اول، دوم و سوم و همچنین نواحی گزاوشت، تنگه کوچه غربی و تنگه کوچه شرقی در سه رتبه آخر از نظر سطح‌بندی به لحاظ سرمایه اجتماعی قرار گرفته‌اند.

جدول شماره ۷: ضریب Ci^* برای نواحی بازدگانه شهر بناب

رتبه	۱۱	۱	۱۰	۹	۸	۲	۶	۳	۴	۵	۷
ضریب Ci^*	۰/۳۶۸۵	۰/۱۸۷۵۶	۰/۳۶۸۹	۰/۳۸۷۷	۰/۴۶۹۸	۰/۸۵۴۴	۰/۵۵۸۷	۰/۶۹۶۷	۰/۶۸۷۴	۰/۶۳۹۵	۰/۵۳۶۵
نواحی شهری	گزاوشت	زرگران	کوچه غربی	کوچه شرقی	عسگرآباد	داش کوری	کورد کندی	کوچه قم	مهرآباد	خانم باغی	آقاجری

منبع: یافته‌های پژوهش

همچنین اولویت‌بندی نواحی ۱۱ گانه شهر بناب از نظر متغیرهای سرمایه اجتماعی به صورت شکل ۴ به دست آمده است.

شکل ۴: نقشه سطح‌بندی سرمایه اجتماعی در سطح نواحی یازده‌گانه شهر بناب

مطابق با یافته‌ها آن چیزی که مشهود است، ارتباط بین وضعیت اقتصادی و کالبدی نواحی با رتبه کسب کرده در زمینه میزان سرمایه اجتماعی بوده است. نتایج پژوهش حاکی از این است که نواحی با وضعیت اقتصادی بالا، بالطبع رتبه بالاتری را نیز در زمینه سرمایه اجتماعی دارا بوده است. به این مفهوم که سرمایه اجتماعی به صورت موزونی در سطح نواحی گسترده نشده است و میزان رضایت اجتماعی همبستگی قابل توجهی را با میزان سرمایه اجتماعی در پی داشته است و نواحی با طبقات اجتماعی و اقتصادی و کالبدی بالا و رضایت‌بخش‌تر همچون زرگران، داش کوری، کوچه قم و مهرآباد از رتبه به مراتب بهتری نسبت به سایر نواحی همچون گزاوشت، تنگه کوچه غربی، تنگه کوچه شرقی و عسگرآباد دارا بوده است. نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که میان نواحی یازده‌گانه شهر بناب به جهت سطح‌بندی سرمایه اجتماعی تفاوت وجود دارد بطوریکه ناحیه زرگران با ضریب $0/8756$ در اولویت اول و ناحیه گزاوشت با ضریب $0/3685$ در اولویت آخر قرار دارد که این امر بر کارایی مدیران شهری در جهت اجرای امور مربوطه تأثیر گذاشته و میزان موفقیت مدیران شهری را با مشکل مواجه ساخته است. در ضمن امکانات و خدمات شهری نیز در سطح نواحی به طور نامساوی و ناهمگون توزیع شده است؛ به این صورت که نواحی با وضعیت کالبدی و اقتصادی بهتر، بالطبع وضعیت بهتری را به لحاظ برخورداری از امکانات شهری دارا بوده‌اند که این امر خود منشعب از این مسئله می‌باشد که به جهت مشارکت بیشتر شهروندان در این نواحی چه به جهت پرداخت عوارض سالانه و چه به جهت میزان استقبال از طرح‌ها، بالطبع مدیران شهری نیز با اقبال بیشتری به این

نواحی می‌نگرند. در مقابل نواحی با وضعیت کالبدی و اقتصادی پایین، به لحاظ سرمایه اجتماعی در سطح پایینی قرار داشته‌اند که این امر عدم رسیدگی بهتر توسط مدیران شهری نسبت به این ناحیه را موجب گشته است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادت

سرمایه اجتماعی در سال‌های اخیر یکی از مهم‌ترین متغیرهای تبیین‌کننده‌ی سطح توسعه و رفاه جوامع و توسعه محلی در سطح گوناگونی بوده و مورد توجه خاص سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان امور شهرها بوده است. در این راستا اولویت‌بندی و تعیین برخورداری و محرومیت از جنبه‌های سرمایه اجتماعی در نواحی شهری اهمیت داشته و این پژوهش با هدف تعیین کمبودها و نیز نقاط قوت زمینه‌های سرمایه اجتماعی و ارائه پیشنهادات لازم در سطح نواحی یازدگانه به انجام رسیده است. بطوری‌که ناحیه زرگران با ضریب $0/8756$ در اولویت اول و ناحیه گزاوشت با ضریب $0/3685$ در اولویت آخر قرار دارد. نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد سرمایه اجتماعی به صورت موزونی در سطح نواحی گسترده نشده است و میزان رضایت اجتماعی همبستگی قابل توجهی را با میزان سرمایه اجتماعی در پی داشته است و نواحی با طبقات اجتماعی و اقتصادی و کالبدی بالا و رضایت‌بخش‌تر همچون نواحی زرگران، داش کورپی و کوچه قم از رتبه به مراتب بهتری نسبت به سایر نواحی همچون گزاوشت، تنگه کوچه غربی و تنگه کوچه شرقی دارا بوده است. پیشنهادات زیر در جهت هماهنگی بیشتر سازمان‌های ذی‌ربط برای ارتقای سرمایه اجتماعی متناسب با وظایف شهرداری بناب ارائه می‌گردد:

- نتایج جدول ۶ و شکل ۳ نشان می‌دهد که در نواحی مختلف نواحی گزاوشت، تنگه کوچه غربی و شرقی نابرابری‌های چشمگیری بین شاخص‌های سرمایه اجتماعی وجود دارد. از این‌رو پیشنهاد می‌گردد اولاً نتایج حاصل از تحقیق در اختیار شهرداری گذاشته شده و طی یک برنامه علمی، کامل و زمان‌بندی شده در جهت بهبود اقدام گردد و ثانیاً در نواحی که شاخص‌های سرمایه اجتماعی در آنها پایین‌تر است علت موضوع بررسی شده و تلاش شود امکانات و اعتبارات مالی، فرهنگی، آموزشی و سایر امکانات موجود بطور متوازن و در راستای تقویت و رشد متوازن سرمایه اجتماعی در شهر سوق پیدا نماید.

- اگرچه سطح سرمایه اجتماعی در سطح خان باغی، کرد کندی، آقاجری و عسگرآباد در حد متوسط برآورد شده است ولی وجود روحیه فرهنگی موجود، امکان افزایش این سطح سرمایه اجتماعی را ممکن و لازم به شمار می‌آورد. از این‌رو پیشنهاد می‌گردد با وجود عوامل سرمایه‌ساز در سطح نواحی همچون مساجد و حسینیه‌ها، برگزاری دیدارها و جلسات مردمی در این مکان‌ها می‌تواند موجب ارتقای شاخص‌های سرمایه اجتماعی در این نواحی و در نهایت شهر بناب گردد.

- نتایج حاکی از آن است که نواحی گزاوشت و تنگه کوچه غربی و شرقی از کمترین میزان سطح سرمایه اجتماعی برخوردار است و در این نواحی شاخص‌های امنیت و اعتماد در حد پایین قرار دارد. از این‌رو نهادهای مسئول باید نسبت به شناسایی عوامل و دلایل پایین بودن این شاخص‌ها و تدوین راهکارهایی جهت ارتقای شاخص‌های مذکور همکاری لازم را به عمل آورند. ارائه طرح‌های امنیتی و گسترش نظارت بر این نواحی، تبلیغات و فرهنگ‌سازی در جهت ارتقای سطح اعتماد و مشارکت عمومی می‌تواند از جمله این راهکارها باشد.

- نتایج پژوهش حاکی از آن است که در بین شاخص‌های سرمایه اجتماعی، شاخص اعتماد کلاً در سطح پایینی قرار داشته و این موضوع تقریباً برای تمامی نواحی گزاوشت صادق است. گسترش تبلیغات و فرهنگ‌سازی در جامعه، صداقت مسئولان با مردم، و آگذاری امور به مردم و گسترش نهادهای مردم‌نهاد، ایجاد روحیه پرسشگری و پاسخگویی در بین مردم و مسئولان، ترویج فرهنگ غنی اسلامی در خصوص گسترش ارتباطات و اعتماد بین افراد می‌تواند تا حدی اعتماد ازدست‌رفته را برگرداند.

منابع

- حاجی‌پور، خلیل (۱۳۸۵)، *برنامه‌ریزی محله‌مبنا، رهیافتی کارآمد در ایجاد مدیریت شهری پایدار*، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۶.
- خدائی، سارا (۱۳۹۲)، *سرمایه اجتماعی و حکمرانی مطلوب شهری (نمونه موردی: منطقه دو شهر اردبیل)*، (پایان‌نامه منتشرشده کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری)، دانشگاه محقق اردبیلی، ایران.
- زبردست، اسفندیار (۱۳۸۰)، *کاربرد فرایند تحلیل سلسله مراتبی در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای*، مجله هنرهای زیبا، شماره ۱۰، صص ۲۱-۱۳.
- شیانی، ملیحه؛ موسوی، موسوی (۱۳۹۰). *تحلیل وضعیت سرمایه اجتماعی در شهر کرمان*، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال یازدهم، شماره ۴۱، صص ۱۲۲-۹۳.
- صیدایی، سیداسکندر؛ احمدی‌شاپورآبادی، محمدعلی؛ معین‌آبادی، حسین (۱۳۸۸)، *دییابچه‌ای بر سرمایه اجتماعی و رابطه آن با مؤلفه‌های توسعه اجتماعی در ایران*، مجله راهبرد یاس، شماره ۱۹، صص ۱۸۸-۲۲۵.
- فراهانی، حسین؛ عینالی، جمشید؛ عبدلی، سمیه (۱۳۹۲)، *ارزیابی نقش سرمایه اجتماعی در توسعه نواحی روستایی (مطالعه موردی: دهستان مشهد میقان شهرستان اراک)*، تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال سیزدهم، شماره ۲۹، صص ۵۰-۲۷.
- فرجی‌سبکبار، حسن؛ رضاعلی، منصور (۱۳۸۸)، *مقایسه مدل‌های گسسته و پیوسته مکانی (مطالعه موردی: مکانیابی محل واحدهای تولیدی روستایی بخش طرقله)*، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۶۷، صص ۸۳-۶۹.
- فیروزآبادی، سیداحمد (۱۳۸۴)، *بررسی سرمایه اجتماعی در ایران و راه‌های ارتقای آن*، شورای عالی انقلاب فرهنگی، تهران.
- کلمن، جیمز (۱۳۸۴)، *سرمایه اجتماعی: اعتماد، دموکراسی و توسعه*، ترجمه کیان تاجبخش، افشین خاکباز، حسن پویان، نشر شیرازه، تهران.
- مرکز آمار ایران؛ سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰.
- مرکز ملی آمایش سرزمین (۱۳۸۵)، *راهنمای انجام مطالعات برنامه آمایش استان تهران*، بی‌جا.
- خمر، غلامعلی؛ اسماعیل‌زاده کواکی، علی و براتپور، علی (۱۳۹۰)، *ارزیابی توزیع فضایی مطالعه GIS - و TOPSIS سرمایه اجتماعی در مناطق شهری با استفاده از تکنیک موردی نواحی شهری قوچان*، مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، سال اول، شماره چهارم، صص ۱۱۲-۹۵.
- سعادت، رحمان (۱۳۸۷)، *برآورد روند سرمایه اجتماعی در ایران (با استفاده از روش فازی)*، تحقیقات اقتصادی، دوره ۴۳، شماره ۸۳، صص ۵۶-۴۱.
- سلمانی، محمد؛ تقی‌پور، فریده؛ رمضان‌زاده لسبویی، مهدی و جلیلی پروانه، زهرا (۱۳۸۷)، *بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی (مشارکت مدنی، تعامل اجتماعی و اعتماد) در توسعه روستایی (مطالعه موردی: نروستاهای باغستان و برون شهرستان فردوس)*، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره ۱، صص ۴۵-۲۳.
- صفدری، مهدی؛ کریم، محمد حسین؛ خسروی، محمد رسول (۱۳۸۷)، *بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر رشد اقتصادی ایران*، فصلنامه اقتصاد مقداری، دوره ۵، شماره ۲، صص ۶۱-۳۹.

قدرتی، حسین؛ یاراحمدی، علی؛ مختاری، مریم و افراسیابی، حسین (۱۳۹۰) تحلیل سرمایه اجتماعی و باروری زنان در مناطق شهری سبزوار، مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، سال اول، شماره چهارم، صص ۹۴-۷۴.

نوغانی، محسن؛ اصغریور ماسوله، احمدرضا؛ صفا، شیما؛ کرمانی، مهدی (۱۳۸۷)، کیفیت زندگی شهروندان و رابطه آن با سرمایه اجتماعی در شهر مشهد. مجله علوم اجتماعی دانشکده دانشگاه فردوسی مشهد، سال ۵، شماره ۱، صص ۱۴۰ - ۱۱.

- Field, John (2003) Social Capital, London: Routledge.
- Kajanoja, Jouko and Simpura, Jussi (eds.) (2000) Social Capital. Global and Local Perspectives. Government Institute for Economic Research. VATT-publications 29. Helsinki.
- Key, A, (2005), Societal, The social Economy and community development, Oxford university press and community. Development Journal. Advance Access Publication.
- Khanh, Ho Le Phi (2011) The Role of Social Capital to Access Rural Credit: A case study at Dinh Cu and Van Quat Dong village in coastal of Thua Thien Hue province- Vietnam, Department of Urban and Rural Development, Swedish University of Agricultural sciences, Master Thesis No 56.
- Kilkenny, Maureen, Nalbarte, Laura, Besser, Terry (1999), Reciprocated Community Support and Small Town – Small Business Success. Entrepreneurship & Regional Development 11, 231-246.
- Lin, N. (2001). Social Capital: a Theory of Social Structure and Action, Cambridge University Press.
- Milani, C(2005), Social Capital and Local Development Theories: Lessons from the Pintadas Experience (Bahia, Brazil)
- Shucksmith, Mark (2000) Endogenous Development, Social Capital and Social Inclusion: Perspectives from LEADER in the UK. Sociologia Ruralis 40, No 2, 208-218.
- Simerlla, C. Felters (1998); The Question of Participation, Toward Authentic Public Participation, Public Administration Review, Vol. 58, Issue 4.
- Westlund, Hans and Bolton, Roger (2002) Local Social Capital and Entrepreneurship. Small Business Economics, Springer, Springer, vol. 21(2), pages 77-113, September
- Westlund, Hans, Forsberg, Anette and Höckertin, Chatrine (2002) Social Capital and Local Development in Swedish Rural Districts, Paper prepared for the 42nd Congress of the European Regional Science Association Dortmund, Germany 27-31 August.
- Winter, I. (2000). "Social capital and public policy in Australia". Australian institute of family studies, Melbourne.